

Үндэсний аюулгүй байдалд хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргийн үзүүлэх нөлөөллийн талаарх эрх зүйн орчны судалгаа

Баян-Энгэлийн Мэндбаяр

Докторант, byanmendee1984@gmail.com

Монгол Улс, Улаанбаатар, Үндэсний батлан хамгаалахын их сургууль

Бороогийн Эрдэнэчимэг*

Доктор (Ph.D), профессор, төвийн дарга, borerdenechimeg@gmail.com

Монгол Улс, Улаанбаатар, Үндэсний батлан хамгаалахын их сургууль

Хураангуй

Монгол Улсын Үндсэн хуулиар байгалийн баялгийг ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байлгах зарчмыг тогтоож, иргэний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол болон байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхийг баталгаажуулсан.

Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд байгалийн унаган төрх, экосистемийн тэнцвэр, усны нөөц, газрын доройтол, уул уурхайн үйл ажиллагааны экологийн үр дагаврыг үндэсний аюулгүй байдлын бодлогын хүрээнд авч үзсэн. Иймээс хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагаа эрүүгийн эрх зүйн салбарын асуудал төдийхнөөр хязгаарлагдахгүй бөгөөд үндэсний аюулгүй байдлын бодлого, байгалийн нөөцийн засаглал, эрүүгийн бодлогын хэрэгжилттэй нэгтгэн үнэлэх шаардлагатай байна.

Түлхүүр үгс: Үндсэн хууль; Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал; Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого; Ашигт малтмалын тухай хууль; Эрүүгийн хуулийн тусгай анги

Оршил

Монгол Улсад байгалийн баялгийг ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байлгах Үндсэн хуулийн суурь зарчим, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал болон “Алсын хараа-2050”-ын стратегийн зорилго, Ашигт малтмалын тухай хуулийн зөвшөөрлийн дэглэм, Эрүүгийн хуулийн 24.2 дугаар зүйлийн хориглолт үндсэндээ бүрдсэн байна. Гэвч эдгээр нь хууль бус олборлолтын нийгмийн аюулын ялгаатай түвшин, захиргааны хяналт, эрүүгийн ажиллагаа, хөрөнгө ба орлого хураалт, хохирол нөхөн төлүүлэлт, нөхөн сэргээлтийг нэг хэрэгт холбосон нэгдсэн мөчлөг үүсгээгүй тул эрх зүйн тогтолцооны гол доголдол нь зохицуулалт огт байхгүйд бус, тэдгээрийн уялдаа, тодорхой байдал, үр дүнгийн хяналт сул байгаад оршино.

* Холбоо барих зохиогч

Уул уурхайн салбарын эрх зүйн зохицуулалт болон төрийн хяналтын уялдаанд үүссэн асуудлыг төрийн аудитын баримтаар мөн баталгаажуулжээ. Үндэсний аудитын газрын 2025 онд хийсэн “Уул уурхайн тусгай зөвшөөрөл олголт, хууль тогтоомжийн хэрэгжилт” сэдэвт нийцлийн аудитаар Ашигт малтмалын тухай хууль болон Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хуулийн хэрэгжилт, байгууллага хоорондын чиг үүрэг, мэдээллийн урсгалд давхардал, хийдэл байгааг тогтоосон. Тухайлбал: ашигт малтмалын нөөцийн хөдөлгөөн, олборлох үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, тайлангийн мэдээллийг Ашигт малтмал, газрын тосны газар болон Үндэсний геологийн албаны чиг үүргийн хүрээнд уялдуулан ашиглах нөхцөл бүрдээгүйгээс нөөцийн баланс үнэн зөв гарахад хүндрэл учирч байгааг тайланд тэмдэглэсэн (Монгол Улсын Үндэсний аудитын газар, 2025, хууд. 11). Аудитын нэгдсэн дүгнэлтээр холбогдох хуулиудын хэрэгжилт, уялдаа хангалтгүй, нэгдсэн бодлого, удирдлага, ил тод болон хариуцлагатай байдлын тогтолцоо сул байгааг тодорхойлжээ (Монгол Улсын Үндэсний аудитын газар, 2025).

Иймд үндэсний аюулгүй байдалд хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргийн үзүүлэх нөлөөллийн талаарх эрх зүйн орчны судалгааг дараах зүй тогтолд тулгуурлан судаллаа.

Улс орны үндэсний аюулгүй байдлын системийн хувьд аливаа бодлого, эрх зүйн зохицуулалтыг *нэгд*, үндсэн суурь нь “Үндсэн хууль”-ийн заалтууд байх, *хоёрт*, Үндсэн хуулийн заалтуудын утга агуулгад тулгуурлан боловсруулагдсан “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал” байх, *гуравт*, Үндсэн хууль болон Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын утга агуулгатай нийцүүлэн боловсруулагдсан “Монгол Улсын урт хугацааны бодлогын баримт бичиг” байх, *дөрөвт*, дээрх суурь баримт бичгүүдийн агуулгад тулгуурлан бусад бүх салбаруудын бодлого, хууль, эрх зүйн баримт бичиг боловсруулагдах учиртай. (О.Уржин, 2016)

Нэг. Үндсэн хуулийн зохицуулалт

Монгол Улсын эрх зүйн тогтолцоонд ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох үйлдлийг Монгол Улсын Үндсэн хуулиар тогтоосон байгалийн баялгийн эрх зүйн статус, төрийн хамгаалалтын үүрэг, хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах үндсэн эрхийн суурь зарчимд тулгуурладаг. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 6 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байна” (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992) гэж заагаад, энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт Монгол Улсын иргэдэд өмчлүүлснээс бусад газар, түүнчлэн газрын хэвлий, түүний баялаг, ой, усны нөөц, ан амьтан төрийн нийтийн өмч болохыг хууль, эрх зүйн хүрээнд баталгаажуулсан.

Үндсэн хуулийн дээрх зохицуулалтыг агуулгын хувьд авч үзвэл, байгалийн баялгийн талаарх төрийн эрх мэдэл нь уламжлалт өмчлөгчийн эрхийн ойлголтоор

хязгаарлагдахгүй, харин нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах төрийн үүрэгтэй хосолсон шинжтэй байна. Өөрөөр хэлбэл: “ард түмний мэдэл” гэх ойлголт нь байгалийн баялгийг нийт иргэдийн нийтлэг ашиг сонирхолд хамаарах баялаг болохыг, харин “төрийн хамгаалалт” гэх ойлголт нь уг баялгийг зүй зохистой ашиглуулах, хамгаалах, нөхөн сэргээх, хууль бус ашиглалтаас урьдчилан сэргийлэх, шаардлагатай тохиолдолд төрийн албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх эрх зүйн үүргийг төрд хүлээлгэж байгаагаар тайлбарлагдах үндэстэй.

Ялангуяа 2019 оны Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр 6 дугаар зүйлийн байгалийн баялагтай холбоотой зохицуулалт өргөжиж, байгалийн баялгийг ашиглах төрийн бодлогыг урт хугацааны хөгжлийн бодлогод тулгуурлах, одоо ба ирээдүй үеийн иргэн бүрийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулах, газрын хэвлийн баялгийн үр өгөөжийг Үндэсний баялгийн санд төвлөрүүлж, тэгш, шударга хүртээхэд чиглүүлэхээр тусгайлан тогтоосон. Мөн иргэн газрын хэвлийн баялгийг ашигласнаар байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн талаар мэдэх эрхтэй бөгөөд стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордыг ашиглахдаа байгалийн баялаг ард түмний мэдэлд байх зарчимд нийцүүлэн үр өгөөжийн дийлэнх нь ард түмэнд ногдох эрх зүйн үндсийг хуулиар тогтоохоор заасан байна. (Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт, 2019) Энэ өөрчлөлт нь ашигт малтмалтай холбоотой эрх зүйн харилцааг уламжлалт хандлагаас хавигүй өргөн агуулгатай болгосон. Өөрөөр хэлбэл: ашигт малтмалын ашиглалтаас үүсэх эдийн засгийн үр өгөөж, байгаль орчны хамгаалалт, ирээдүй хойч үеийн ашиг сонирхол, иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх нь нэгэн зэрэг төрийн бодлого, эрх зүйн хамгаалалтын объект болж байна. Ийм нөхцөлд ашигт малтмалыг хуульд заасан журам, хориглолтоос гадуур хайх, ашиглах, олборлох үйлдэл нь зөвхөн тусгай зөвшөөрлийн дэглэмийг зөрчсөн явдал төдийгүй, Үндсэн хуулиар тогтоосон байгалийн баялгийг ард түмний мэдэлд байлгах, төрийн хамгаалалтад авах, түүний үр өгөөжийг нийтийн ашиг сонирхолд нийцүүлэн хүртээх зарчимд харшлах шинжтэй байна.

Үүнтэй уялдан Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 2 дахь заалт нь хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох гэмт хэргээс хамгаалах эрх зүйн хамгаалалтын дараагийн суурь үндэс болж байна. Уг заалтаар Монгол Улсын иргэн “эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй” (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992) гэж баталгаажуулсан. Энэ нь хүрээлэн байгаа орчныг хамгаалах асуудлыг зөвхөн төрийн удирдлага, байгалийн нөөцийн менежментийн хүрээгээр хязгаарлагдах бус, хүний үндсэн эрхийг хангах асуудал болохыг Үндсэн хуулийн түвшинд хүлээн зөвшөөрсөн зохицуулалт юм. Төрийн эрүүгийн бодлого хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох үйлдэлтэй тэмцэх чиглэлийг Үндсэн хуулийн түвшинд авч үзсэн явдал нь энэ гэмт хэргийн улмаас газрын гадарга, газрын хэвлий, ус, хөрс, ургамал, амьтны аймагт сөрөг нөлөөлөл учрах, байгалийн тэнцэл алдагдах, нөхөн сэргээгдэх боломжгүй болон урт хугацааны хор уршиг бий болох эрсдэлтэй шууд холбогдоно.

Үндсэн хуулийн 17 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “...байгаль орчноо хамгаалах нь иргэн бүрийн журамт үүрэг мөн” (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992) гэж заасан нь ашигт малтмалын хууль бус ашиглалтыг зөвхөн төрийн хяналт, албадлагын асуудал гэж үзэхээс гадна иргэн бүрийн байгаль орчныг хамгаалах үүргийн хүрээнд авч үзэх үндэслэл болж байна. Хэдийгээр уг заалт нь эрүүгийн хариуцлагын шууд үндэслэл болохгүй боловч байгаль орчныг хамгаалах нь нийтийн эрх зүйн шинжтэй нийтлэг үүрэг болохыг тодорхойлж, энэ үүргийг ноцтой зөрчсөн тодорхой үйлдлийг төрөөс эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалтад авах бодлогын суурь зарчимтай уялдана.

Үндсэн хуулийн зохицуулалтыг нэгтгэн дүгнэвэл хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох гэмт хэргийн эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалтын суурь нь дараах харилцан уялдаатай дөрвөн үндсэн чиглэлээр тодорхойлогдож байна. Нэгдүгээрт, газрын хэвлий болон түүний баялаг нь ард түмний мэдэлд байж, төрийн хамгаалалтад байх бөгөөд хуульд заасан нөхцөлөөс гадуур ашиглах боломжгүй нийтийн баялаг болох; хоёрдугаарт, байгалийн баялгийг ашиглах төрийн бодлого нь одоо ба ирээдүй үеийн иргэний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангах зарчимд тулгуурлах; гуравдугаарт, байгаль орчноо хамгаалах нь иргэн бүрийн журамт үүрэг болох; дөрөвдүгээрт, төр хүний эрхийг хангах хууль зүйн баталгааг бүрдүүлж, хүрээлэн байгаа орчныг хамгаалах, байгалийн баялгийг зүй зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх институцийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй байх явдал юм.

Эдгээр зохицуулалтаас үзэхэд, ашигт малтмал нь зөвхөн эдийн засгийн эргэлтийн объект бус, Үндсэн хуулиар ард түмний мэдэлд байж, төрийн хамгаалалтад байх байгалийн баялаг мөн ажээ. Иймээс түүнийг хууль бусаар хайх, ашиглах, олборлох үйлдэл нь зөвхөн тусгай зөвшөөрөл, уул уурхайн үйл ажиллагааны журам зөрчсөн явдал гэж хязгаарлагдахгүй бөгөөд төрийн нийтийн өмчийн хамгаалалт, байгалийн баялгийг зүй зохистой ашиглах төрийн бодлого, иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх, одоо ба ирээдүй үеийн ашиг сонирхолтой холбогдох нийтийн эрх зүйн харилцаанд халдсан шинжийг агуулж болно. Тиймээс эдгээр харилцааг нийгмийн аюулын тодорхой түвшинд хүрсэн тохиолдолд эрүүгийн эрх зүйн аргаар хамгаалах эрх зүйн суурь нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дээр дурдсан зохицуулалтаас эхтэй гэж дүгнэж болно.

Гэхдээ энэхүү дүгнэлт нь Үндсэн хуулийн дээрх бүх зохицуулалт Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйлд заасан гэмт хэргийн улмаас халдлагад өртөж байгаа шууд объект гэсэн үг биш юм. Харин Үндсэн хуулийн түвшинд тогтоосон байгалийн баялгийн эрх зүйн статус, хүний экологийн эрх, иргэний байгаль хамгаалах үүрэг, төрийн хамгаалах үүрэг нь салбарын хууль тогтоомжоор нарийвчлагдан, улмаар эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалтад авах шаардлагатай нийгмийн харилцааг тодорхойлох норматив суурь болж байна. Өөрөөр хэлбэл: Үндсэн хууль нь хамгаалах ёстой суурь үнэт зүйл, төрийн үүргийг тогтоож, салбарын хууль нь ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох хууль ёсны дэглэмийг тодорхойлж, харин Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйл нь уг

дэглэмийг эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалтаар баталгаажуулж буй шаталсан эрх зүйн зохицуулалтын тогтолцоо бүрэлдэж байна.

Хоёр. Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын зохицуулалт

Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд ашигт малтмалын асуудлыг авч үзсэн хоёр өөр хандлага илэрч байна.

Нэгд, 3.2 “Эдийн засгийн аюулгүй байдал”-д ашигт малтмал нь үндэсний эдийн засгийн бие даасан байдал, үндэсний орлого, экспорт, үйлдвэрлэл, эрчим хүч, хүний хөгжил, эдийн засгийн төрөлжилтийг дэмжих стратегийн нөөц хэмээн тодорхойлжээ.

Хоёрт, 3.5 “Хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал”-д байгаль орчны тэнцвэр, ус, газар, биологийн олон янз байдал, бохирдол, экологийн хохирол зэрэг нь хамгаалах ёстой үнэт зүйлс хэмээн авч үзжээ.

Харин эдгээр хоёр хандлагын огтлолцлын цэг болох “эрдэс баялгийг ашигласнаас үүдэх экологийн эрсдэл нь эдийн засгийн болон экологийн аюулгүй байдалд нэгэн зэрэг нөлөөлөх нийлмэл эрсдэл мөн” гэсэн санааг Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд хангалттай тодорхой илэрхийлээгүй байна. Иймээс Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд “ашигт малтмалыг зөвхөн эдийн засгийн талаас харсан” гэж абсолют байдлаар дүгнэхээс илүү дараах байдлаар тодорхойлох нь шинжлэх ухааны хувьд илүү оновчтой гэж үзэв.

- Ашигт малтмал, уул уурхайн салбарын төсөв, экспорт, эрчим хүч, үндэсний эдийн засгийн бие даасан байдалд үзүүлэх ач холбогдлыг харьцангуй дэлгэрэнгүй тодорхойлсон боловч уул уурхайн олборлолтоос үүсэх экологийн эрсдэлийг үндэсний аюулгүй байдлын бие даасан, нийлмэл шинжтэй эрсдэл болгон тодорхойлж, эдийн засгийн аюулгүй байдал ба хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдлын хоорондын шалтгаант холбоог системтэйгээр тогтоогоогүй байна.
- Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.2 болон 3.5 дугаар хэсгийг харилцан уялдаатайгаар шинжлэхэд ашигт малтмалын салбарын талаарх зохицуулалт эдийн засгийн аюулгүй байдлын хүрээнд илүү тодорхой, салбарын хөгжлийг дэмжих, эдийн засгийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр харьцангуй дэлгэрэнгүй, харин хүрээлэн буй орчны аюулгүй байдлын хүрээнд уул уурхайн үйл ажиллагааны экологийн эрсдэлийг ерөнхий шинжтэй, салангид зохицуулалтаар тусгасан байна гэж дүгнэж болно. Үүнд 3.2.4.1-д байгаль орчны доройтлоос сэргийлэх, 3.5.2.6-д уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эвдэрсэн газар, газрын хэвлийг хамгаалах, нөхөн сэргээх, 3.5.3.2-т байгалийн баялгийн ашиглалтаас үүдэх экологийн үр дагаврыг тооцох, 3.5.4.1-д бохирдуулагчид хариуцлага хүлээлгэх зэрэг тодорхой зохицуулалт байгааг заавал харгалзан үзэх ёстой.

- Эдгээр зохицуулалт нь уул уурхайн олборлолтоос үүсэх экологийн эрсдэлийг нэгдсэн, системийн, урьдчилан сэргийлэх шинжтэй үндэсний аюулгүй байдлын бодлогын асуудал болгон бүрэн тодорхойлоход хүрэлцэхгүй байна. Ялангуяа хууль бус ашигт малтмалын хайгуул, ашиглалт, олборлолтыг байгалийн баялгийн хууль бус зарцуулалт, экологийн доройтол, усны нөөцийн хомсдол, газрын доройтол, биологийн олон янз байдлын алдагдал, хүний эрүүл мэнд, орон нутгийн иргэдийн амьжиргаа, эдийн засгийн хохирол, төрийн хяналтын чадавхад нөлөөлөх нийлмэл аюулын хүчин зүйл гэж тодорхойлсон зохицуулалт байхгүй нь онцгой анхаарал татаж байна.

Иймд Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын зохицуулалтын гол хийдлийг “уул уурхайн салбарын эдийн засгийн ач холбогдол болон түүний экологийн эрсдэлийг үндэсний аюулгүй байдлын нэгдмэл тогтолцоонд харилцан хамааралтайгаар үнэлэх үзэл баримтлал бүрэн төлөвшөөгүй” гэж тодорхойлох нь илүү үндэслэлтэй юм.

Түүнчлэн Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын зохицуулалт нь үндсэндээ хууль ёсны уул уурхайн үйл ажиллагааг хэрхэн ил тод, хариуцлагатай, байгаль орчинд ээлтэй явуулах тухай бодлогын шаардлага тогтоосон болохоос, хууль бус олборлолтыг үндэсний аюулгүй байдалд учруулах тусгай эрсдэл болгон тодорхойлж, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан зогсоох, учирсан экологийн болон эдийн засгийн хохирлыг нөхөн төлүүлэх, гэм буруутай этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх нэгдсэн тогтолцоотой холбож өгөөгүй байна.

Энэ утгаараа Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйл нь Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын дээр дурдсан ерөнхий бодлогын зорилтуудын дунд орших тодорхой хамгаалалтын хийдлийг нөхөх эрүүгийн эрх зүйн хэрэгсэл болохын зэрэгцээ, уг зүйлээр хамгаалагдаж буй нийгмийн харилцаа нь зөвхөн уул уурхайн тусгай зөвшөөрлийн дэглэм бус, Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан байгалийн баялаг, нийтийн өмч, экологийн аюулгүй байдал, хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх, үндэсний эдийн засгийн тогтвортой байдал зэрэг харилцан хамааралтай үнэт зүйлсийн нийлбэрээр тодорхойлогдох боломжтой.

Үндсэн хууль болон Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд тусгагдсан суурь зарчмыг урт хугацааны хөгжлийн бодлогын зорилго, зорилт, хэрэгжүүлэх үе шат, хэмжигдэхүйц арга хэмжээтэй холбон авч үзэх шаардлагатай бөгөөд энэ үүднээс УИХ-ын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого онцгой ач холбогдолтой.

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого

Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод ашигт малтмал, уул уурхайн салбарыг эдийн засгийн хөгжлийн гол тулгуурын нэг хэмээн үзэж, байгаль орчны хамгаалалт, хариуцлагатай ашиглалт, нөхөн сэргээлт, байгалийн нөөцийн хомсдолыг бууруулах, экологийн тэнцвэрийг хадгалах зорилтыг

хөгжлийн бодлогын салшгүй хэсэг болгон тусгасан байна. Тухайлбал: Эдийн засгийн хэсэгт хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх, уул уурхайн томоохон ордыг ашиглахдаа олон улсын стандарт мөрдөх чиглэл байгаа бол “Ногоон хөгжил” хэсэгт байгалийн нөөцийг нөхөн сэргээх, зохистой ашиглах, доройтсон орчныг сэргээх, хяналт-шинжилгээний тогтолцоог хөгжүүлэх, усны нөөцийн хомсдолоос сэргийлэх зэрэг зорилтуудыг тусгаснаас үзэхэд, уул уурхайн хөгжлийг байгаль орчны хамгаалалтаас тусгаарласан бодлого гэж дүгнэх үндэслэлгүй юм. Харин эсрэгээрээ, уул уурхайн салбарын эдийн засгийн ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрөхийн зэрэгцээ түүнийг байгальд орчинд хал багатай, хариуцлагатай, тогтвортой хөгжүүлэх бодлогын чиглэл тодорхой байна.

Гэвч бодлогын зохицуулалтыг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйлд заасан хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох гэмт хэргийн өнцгөөс үнэлэхэд дараах хийдэл илэрч байна.

1. Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод хууль бус олборлолтыг байгалийн нөөцийн хомсдол, экологийн доройтол, усны аюулгүй байдал, хүний эрүүл мэнд, эдийн засгийн тогтвортой байдалд нөлөөлөх “тусгай эрсдэлийн хүчин зүйл” гэж тодорхойлоогүй байна.
2. Уул уурхайн салбарын бодлогын шаардлага болон байгаль орчны хамгаалалтын зорилтууд тус тусдаа тодорхой байгаа боловч эдгээрийг холбосон шалтгаант-нөлөөллийн нэгдсэн механизм хангалттай тодорхой биш байна. Тухайлбал: хууль бус олборлолт → байгалийн баялгийн хууль бус ашиглалт → газрын эвдрэл, усны нөөцийн доройтол → экологийн хохирол → иргэдийн эрүүл мэнд, амьжиргаанд нөлөөлөх байдал → эдийн засгийн хохирол → төрийн хяналтын чадавхад сөргөөр нөлөөлөх эрсдэл → үндэсний аюулгүй байдлын эрсдэл гэсэн дарааллыг бодлогын баримт бичигт нэгтгэн тодорхойлоогүй байна.
3. Бодлогод нөхөн сэргээлт, хяналт-шинжилгээ, мэдээллийн тогтолцоо зэрэг чухал хэрэгслийг тусгасан боловч эдгээрийг эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалттай холбосон институц хоорондын механизм тодорхой бус байна.
4. “Хариуцлагатай уул уурхай” гэсэн бодлогын зорилго нь хууль ёсны үйл ажиллагааны стандартыг тодорхойлоход ач холбогдолтой боловч зөвшөөрөлгүй олборлолтыг таслан зогсоох эрүүгийн бодлогын тусгай зорилтыг орлохгүй. Иймд “хариуцлагатай уул уурхай” болон “хууль бус уул уурхайн үйл ажиллагаатай тэмцэх” гэсэн хоёр ойлголтыг бодлогын түвшинд ялган авч үзэх шаардлагатай.

Эндээс үзэхэд Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого нь хамгаалах ёстой байгалийн үнэт зүйл, хөгжлийн зорилго, зохистой ашиглалт, нөхөн сэргээлтийн бодлогын үндсэн чиглэлийг харьцангуй тодорхой тогтоосон боловч эдгээрт учрах хууль бус олборлолтыг эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалттай системтэй

холбосон бодлогын механизм бүрэн төлөвшөөгүй байна. Харин энэхүү харилцааг илүү нарийвчлалтай, гүнзгий зохицуулахад дөхөм үзүүлэх зүйлс нь салбарын органик хууль тогтоомжууд тэр дундаа Ашигт малтмалын тухай хууль билээ.

Ашигт малтмалын тухай хуулийн зохицуулалт

Дэлхийн банкнаас Монголын уул уурхайн салбарын эрх зүйн орчныг үнэлэхдээ хууль тогтоомжийн үндсэн бүтэц бүрдсэн боловч хяналт, хэрэгжилтийг хангах байгууллагын чадавх, мэдээлэл солилцоо болон орон нутгийн түвшний хэрэгжилт сул байгааг онцолсон байна. (Bank, 2008) Энэхүү дүгнэлт нь Ашигт малтмалын тухай хуулийн гол дутагдал хэм хэмжээ огт байхгүйд бус, харин тусгай зөвшөөрөл, бүртгэл, тайлан, орон нутгийн хяналтын механизмыг хууль бус олборлолтыг илрүүлэх, нотлох, мөрдөн шалгах нэгдсэн тогтолцоотой холбож чадаагүйд оршиж байгааг харуулдаг.

Ийнхүү Ашигт малтмалын тухай хуульд хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх бодлого нь төрийн өмчлөл, тусгай зөвшөөрлийн дэглэм, зөвшөөрлийн талбайн хил, бүртгэл, тайлагнал, орон нутгийн хяналт, зөрчлийг таслан зогсоох болон хариуцлага хүлээлгэх гэсэн үндсэн механизмаар илэрч байна. Гэвч уг хуульд “хууль бус олборлолт”-ын нэгдсэн тодорхойлолт байхгүй; тусгай зөвшөөрөлтэй боловч эрхийн хүрээнээс хэтэрсэн үйлдлийн эрх зүйн үнэлгээ тодорхой бус; “ашиглах”, “олборлох”, “боловсруулах” нэр томъёо Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйлтэй бүрэн нийцээгүй; зөрчил болон гэмт хэргийн заагийг тогтоох нийгмийн аюулын шалгуур хуульчлагдаагүй; бүртгэл, тайлангийн мэдээллийг гэмт хэрэг илрүүлэх тогтолцоотой холбосон механизмгүй; эрх бүхий байгууллагуудын мэдээлэх, хамтран ажиллах үүрэг тодорхой бус байна.

Иймд Ашигт малтмалын тухай хуульд хууль бус эрэл, хайгуул, ашиглалт, олборлолтын ойлголт, хэлбэрийг тодорхойлох; тусгай зөвшөөрлийн талбай, хугацаа, төрөл, зориулалтаас хэтэрсэн үйлдлийг ялган хуульчлах; гэмт хэргийн шинжтэй зөрчлийг цагдаа, прокурорын байгууллагад шилжүүлэх эрх бүхий байгууллагын үүрэг, хугацааг тогтоох; тусгай зөвшөөрлийн зураг зүйн бүртгэл, газрын кадастр, олборлолт, тээвэрлэлт, борлуулалт, татварын мэдээллийг харилцан тулгах цахим хяналтын тогтолцоо бүрдүүлэх; Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйл болон Зөрчлийн тухай хуулийн холбогдох зохицуулалтын заагийг нийгмийн аюулын бодит шалгуураар тодорхой болгох шаардлагатай. Ингэснээр Ашигт малтмалын тухай хууль нь зөвхөн тусгай зөвшөөрөл олгох салбарын зохицуулалт бус, хууль бус олборлолтыг хохирол учирсны дараа шийтгэхээс өмнө илрүүлж, таслан зогсоох эрүүгийн бодлогын урьдчилан сэргийлэх үр нөлөөтэй механизм болж чадахаар байна.

Ашигт малтмалын тухай хуульд тогтоосон тусгай зөвшөөрөл, бүртгэл, хяналтын дэглэмийг ноцтой зөрчсөн үйлдэлтэй тэмцэх эрүүгийн бодлого нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйлээр шууд хэрэгжиж байна. Уг

зүйлийн 1 дэх хэсэгт тусгай зөвшөөрөлгүйгээр ашигт малтмалын эрэл хайгуул, олборлолт, боловсруулалт, ашиглалт явуулах, эсхүл ашигт малтмал олборлохоос өөр зориулалтаар хууль бусаар газрын хэвлийд халдахыг; 2 дахь хэсэгт тусгай зөвшөөрөлтэй талбайд нөхөн сэргээлтийг зохих журмын дагуу хийгээгүйн улмаас байгаль орчинд их хэмжээний хохирол учруулахыг тус тус гэмт хэрэгт тооцжээ. Харин 3, 4 дэх хэсэгт дээрх гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, түүний ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол хуулийн этгээдэд үйл ажиллагаа явуулах эрх хасах болон торгох ял оногдуулахаар тогтоосон байна. (Эрүүгийн хууль, 2015)

Энэ зохицуулалтаас Монгол Улсын эрүүгийн бодлого хоёр өөр хамгаалалтын загварыг нэг зүйл ангид хослуулсан нь харагдана. Нэгт, 24.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг нь байгаль орчинд бодит хохирол учирсан байхыг шаардахгүй, тусгай зөвшөөрөлгүйгээр хуульд заасан үйл ажиллагааны аль нэгийг эхлүүлснээр төгсөх хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэрэг юм. Хоёрт, мөн зүйлийн 2 дахь хэсэг нь нөхөн сэргээлтийн үүрэг зөрчсөнөөс байгаль орчинд их хэмжээний хохирол учирсан үр дагавар болон шалтгаант холбоог заавал тогтоох материаллаг бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэрэг байна. Ийнхүү хууль тогтоогч нэг талаас тусгай зөвшөөрөлгүй үйл ажиллагаанаас экологийн хохирол бодитоор үүсэхийг шаардалгүй эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх, нөгөө талаас хууль ёсны зөвшөөрөлтэй үйл ажиллагааны нөхөн сэргээлтийн үүрэг зөрчигдөж, их хэмжээний хохирол учирсан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх бодлогыг сонгожээ.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйлийн гарчигт “хайх, ашиглах, олборлох” гэж гэмт хэргийн объектив талын шинжийг тухайлан заасан боловч 1 дэх хэсгийн диспозицод “эрэл хайгуул, олборлолт, боловсруулалт, ашиглалт” гэсэн дөрвөн үйлдлийг нэрлэсэн. Ашигт малтмалын тухай хуулийн 4.1.7-д “ашиглах” ойлголтод ялган авах, олборлох, баяжуулах, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, борлуулах зэрэг үйл ажиллагааг хамруулдаг бол Эрүүгийн хуулиар олборлолт, боловсруулалт, ашиглалтыг тус тусад нь нэрлэсэн нь нэр томъёоны агуулгыг давхардуулжээ. Эрүүгийн хуульд гэмт хэргийн объектив шинжийг хоёрдмол утгагүй тодорхойлох ёстой тул эдгээр үйлдлийн зааг, гэмт хэрэг төгссөн үеийг нэг мөр тогтоох шаардлагатай. Улсын дээд шүүх ашигт малтмал олборлохыг газрын гадаргуу, газрын хэвлий, хүдрийн овоолго, хаягдал, байгалийн уснаас ашигт малтмал ялгаж авах үйлдэл хэмээн тайлбарласан боловч “боловсруулалт” болон “ашиглалт”-ын бие даасан эрүүгийн эрх зүйн агуулга одоогоор бүрэн тодорхой болоогүй байна. (Монгол Улсын Дээд шүүх, 2025)

Тэгвэл төрийн эрүүгийн бодлого нь энэхүү зүйлийн 24.2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн тусгай зөвшөөрөлтэй этгээдийн нөхөн сэргээлтийн үүргийг хамгаалахад чиглэжээ. Уг зүйлд заасан гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжийг хангахын тулд нөхөн сэргээлтийн ажлыг зохих журмын дагуу хийгээгүй эс үйлдэхүй, байгаль орчинд учирсан их хэмжээний хохирол, тэдгээрийн хоорондын шалтгаант холбоог тус тус тогтоох шаардлагатай. Энэ нь нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөөний аливаа зөрчлийг шууд гэмт хэрэгт тооцохгүй, зөвхөн их хэмжээний

хохирол учруулсан, нийгэмд аюултай эс үйлдэхүйд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхэд чиглэсэн ялгалт мөн. Гэвч “зохих журмын дагуу хийгээгүй” гэх бланкет шинж нь Ашигт малтмалын тухай хууль, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө, нөхөн сэргээлтийн стандарт болон захиргааны актыг хамтатган тогтоохыг шаарддаг. Эдгээрийн аль шаардлагыг ямар түвшинд зөрчсөнөөр бүрэлдэхүүний шинжийг хангах эс үйлдэхүй үүсэх нь тодорхой бус байгаа нь хууль хэрэглээний нэгдмэл байдалд хүндрэл учруулж болно.

Түүнчлэн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг “тусгай зөвшөөрөлтэйгөөр ... үйл ажиллагаа явуулсан талбай”-д нөхөн сэргээлт хийгээгүй тохиолдлыг зохицуулсан нь тусгай зөвшөөрөлгүй олборлолтын дараах нөхөн сэргээлтийн асуудлыг бүрэн хамарч чадахгүй байна. Тусгай зөвшөөрөлгүй олборлолт үйлдсэн этгээдэд 24.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боловч түүний эвдсэн газрыг нөхөн сэргээх үүрэг, нөхөн сэргээлтийн бодит зардлыг эрүүгийн хариуцлагын тусгай үр дагавар болгон 24.2 дугаар зүйлд заагаагүй. Хохирлыг Иргэний хууль болон байгаль орчны хууль тогтоомжийн дагуу нөхөн төлүүлэх боломжтой боловч хууль бус олборлолтын эрүүгийн бодлого нь зөвхөн ял оногдуулах бус, эвдэрсэн болон хэвийн байдал нь алдагдсан орчныг бодитоор сэргээх зорилгыг шууд илэрхийлэх учиртай.

Хуулийн этгээдийн эрүүгийн хариуцлагыг энэ зүйлийн 3, 4 дэх хэсгээр зохицуулан тусгасан нь хууль бус олборлолт зөвхөн хувь хүний гар ажиллагаагаар хязгаарлагдахгүй, компанийн зохион байгуулалт, хөрөнгө, техник, эдийн засгийн ашиг сонирхлоор үйлдэгдэх боломжтойг харгалзсан бодлогын зөв шийдэл юм. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн судалгаанд 2015 оны Эрүүгийн хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойших эхний жилүүдэд шүүхээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэсэн хуулийн этгээдийн хэргүүдийн дотор 24.2 дугаар зүйлд хамаарах хэрэг зонхилж байсныг тэмдэглэсэн байна. (Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, 2021) Гэвч хуулийн этгээдэд зөвхөн үйл ажиллагаа явуулах эрх хасах болон торгох ял оногдуулахаар заасан нь гэмт хэргийн замаар олсон орлого, ашигласан техник хэрэгслийг хураах, эвдэрсэн орчныг заавал нөхөн сэргээх, үйл ажиллагааны зөвшөөрлийг бүрмөсөн хүчингүй болгох зэрэг үр нөлөөтэй арга хэмжээг системтэй бүрэн холбогдоогүй байна. Улсын дээд шүүх Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйлд заасан гэмт хэрэгт ашигласан техник хэрэгслийг хураах нь гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зорилгыг хангахад ач холбогдолтойг онцолсон нь ял шийтгэлээс гадна гэмт хэрэг үйлдэх эдийн засгийн боломжийг таслах шаардлагатайг харуулдаг. (Монгол Улсын Дээд шүүх, 2025)

Ийнхүү Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйлд заасан объектыг хамгаалах чиглэлийн эрүүгийн бодлого нь тусгай зөвшөөрөлгүй үйл ажиллагааг хохирол шаардахгүйгээр эрт шатанд гэмт хэрэгт тооцох, нөхөн сэргээлт хийгээгүйгээс их хэмжээний хохирол учруулсан үйлдлийг илүү хүндээр шийтгэх, хувь хүнээс гадна хуулийн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх гэсэн үндсэн гурван

чиглэлтэй байна. Гэвч уг зохицуулалтад тухайн үйлдлийн нийгмийн аюулын түвшнийг ялгах хүндрүүлэх шинж хуульчлагдаагүй; тусгай зөвшөөрлийн хүрээнээс хэтэрсэн үйлдлийн шинж чанар, цар хүрээ тодорхой бус; салбарын болон эрүүгийн хуулийн нэр томьёо зөрүүтэй; зохион байгуулалттай, албан тушаалын оролцоотой, экологийн эмзэг бүсэд үйлдсэн хэлбэрийг тусгайлан хүндрүүлээгүй гэх зэрэг алдаа дутагдал ажиглагдаж байна

Иймд тус зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан үндсэн бүрэлдэхүүний шинжийг хэвээр хадгалахын зэрэгцээ, их хэмжээний ашиг олсон, хүнд машин механизм ашигласан, бүлэглэж буюу байнга, тогтвортой үйлдсэн, эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашигласан, тусгай хамгаалалттай болон усны эх, ойн сан бүхий газарт үйлдсэн, байгаль орчинд их хэмжээний хохирол учруулсан гэх зэрэг нөхцөлийг хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнээр хуульчлах; “тусгай зөвшөөрөлгүй” гэх ойлголтын хүрээг нарийвчлах; ашиглах, олборлох, боловсруулах үйлдлийн нэр томьёог Ашигт малтмалын тухай хуультай нийцүүлэх; гэмт хэргийн хөрөнгө, орлогыг заавал хураах болон нөхөн сэргээлтийг эрүүгийн хариуцлагын үр дагавартай шууд холбох шаардлагатай гэж үзэж байна. Энэ нь 24.2 дугаар зүйлийг тусгай зөвшөөрлийн захиргааны дэглэмийг хамгаалсан хэм хэмжээ гэж үзэж буй одоогийн эрүүгийн бодлогын үзэл баримтлалыг өөрчилж, байгалийн баялаг, хүрээлэн байгаа орчин, нийтийн ашиг сонирхолд учрах бодит аюулын түвшинд тохирсон, ялгамжтай бөгөөд урьдчилан сэргийлэх чадвартай эрүүгийн бодлогын хэрэгсэл болгох үндэс болно. Дээрх асуудал нь 24.2 дугаар зүйлийн үндсэн, хүндрүүлэх болон онц хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнийг нийгмийн аюулын түвшнээр ялган шинэчлэх шаардлагатайг харуулж байна.

Дүгнэлт

Дээрх бодлого, эрх зүйн зохицуулалтыг нэгтгэн дүгнэвэл, Монгол Улсын Үндсэн хууль байгалийн баялгийг ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байлгах, одоо ба ирээдүй үеийн иргэний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангах хүчтэй бөгөөд иж бүрэн суурь хамгаалалтыг тогтоожээ.

Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд эрдэс баялгийг эдийн засгийн аюулгүй байдлын стратегийн нөөц, хүрээлэн байгаа орчныг хамгаалах үнэт зүйл гэж тус тус зөв тодорхойлсон боловч хууль бус олборлолтоос үүсэх эдийн засаг, экологи, нийгэм, институцийн эрсдэлийг нэгдмэл шалтгаант холбоогоор зохицуулаагүй тул түүний бодлого үзэл баримтлалын хувьд зөв боловч салангид, шууд бус шинжтэй байна.

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого нь уул уурхайн хөгжлийг хариуцлагатай ашиглалт, байгаль орчны хамгаалалт, нөхөн сэргээлт, ирээдүй хойч үед баялгийг өвлүүлэх зорилготой уялдуулсан тэнцвэржүүлэх шинжтэй хөгжлийн бодлого боловч хууль бус олборлолтыг урт хугацааны хөгжлийн болон үндэсний аюулгүй байдлын тусгай эрсдэл болгон тодорхойлж, түүнтэй тэмцэх эрх зүй, институцийн механизмыг нарийвчлаагүй байна.

Ашигт малтмалын тухай хууль нь төрийн өмчлөл, тусгай зөвшөөрөл, талбайн хил, бүртгэл, тайлагнал, хяналт, таслан зогсоох арга хэмжээгээр хууль бус олборлолтоос урьдчилан сэргийлэх харьцангуй бүрэн захиргааны дэглэм бүрдүүлсэн. Гэвч хууль бус олборлолтын нэгдсэн ойлголтгүй, тусгай зөвшөөрлийн хүрээнээс хэтэрсэн үйлдлийн үнэлгээ тодорхой бус, мэдээлэл, хяналтыг мөрдөн шалгах ажиллагаатай холбосон зохицуулалт сул байна.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.2 дугаар зүйл нь тусгай зөвшөөрөлгүй үйл ажиллагааг хохирол шаардахгүйгээр гэмт хэрэгт тооцсон тул урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр хатуу хамгаалалттай байна. Гэвч гар аргаар, бага хэмжээгээр үйлдсэн болон хүнд машин механизм ашиглан, байнга тогтвортой, зохион байгуулалттай үйлдсэн олборлолтыг үндсэн бүрэлдэхүүний түвшинд ялгаагүй; экологийн эмзэг бүс, албан тушаалын оролцоо, олсон ашиг, учруулсан хохирлыг хүндрүүлэх шинжээр бүрэн тусгаагүй; салбарын хуультай нэр томъёоны зөрүүтэй байгаа тул уг бодлого хатуу боловч хангалттай ялгамжтай, тодорхой биш гэж үзэх үндэстэй.

Ийнхүү Монгол Улсын бодлого, эрх зүйн тогтолцоонд хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох гэмт хэрэгтэй тэмцэх суурь үнэт зүйл, стратегийн зорилго, зөвшөөрлийн дэглэм, эрүүгийн хориглолт үндсэндээ бүрдсэн байна. Харин гол асуудал нь бодлого, эрх зүйн зохицуулалт байхгүйд бус, тэдгээрийн хоорондын уялдаа хангалтгүйд оршино. Тодруулбал: Үндсэн хуулийн хамгаалах үнэт зүйл, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал болон “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод ерөнхий зорилго болж, Ашигт малтмалын тухай хуульд захиргааны дэглэм, Эрүүгийн хуульд хориг, цээрлүүлэлт болж туссан боловч хууль бус олборлолтын нийгмийн аюулын ялгаатай түвшин, институт хоорондын мэдээлэл, хяналт, эрүүгийн хариуцлага, нөхөн сэргээлтийг нэг мөчлөгт холбосон механизм хараахан бүрдээгүй байна.

Тиймээс энэхүү тогтолцоог “Үндсэн хуулийн түвшинд хүчтэй, стратегийн бодлогын түвшинд ерөнхий бөгөөд салангид, салбарын эрх зүйн түвшинд захиргааны хамгаалалт давамгайлсан, эрүүгийн эрх зүйн түвшинд хатуу боловч ялгамж султай” бодлого, эрх зүйн тогтолцоо гэж нэгтгэн дүгнэж болох юм. Цаашид баримтлах үндсэн чиглэл нь эрүүгийн хариуцлагыг дангаар чангатгах бус, хууль бус олборлолтын нийгмийн аюулын түвшнийг тодорхой ялгаж, урьдчилан сэргийлэх хяналт, эрүүгийн хориглолт, хөрөнгө-орлого хураалт, хохирол нөхөн төлүүлэлт, нөхөн сэргээлтийг харилцан уялдуулсан нэгдсэн хамгаалалтын тогтолцоог бүрдүүлэхэд чиглэх шаардлагатай байна.

Эх сурвалжийн жагсаалт

Bank, W. (2008). Environmental Assessment, Report No. E1862. *World Bank, Mining Sector Institutional Strengthening Technical Assistance Project*, (хуудсд. 1-5). Washington.

Монгол Улсын Дээд шүүх. (2025). «Б.З, Н.Б нарт холбогдох эрүүгийн хэргийн хяналтын шатны тогтоол» хууль хэрэглээний дүгнэлтийн 3–5 дахь хэсэг. <https://www.supremecourt.mn/mn/printc?id=46423>.-ээс Гаргасан

Монгол Улсын Үндсэн хууль. (1992). *Төрийн мэдээлэл*(1). <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367>.-ээс Гаргасан

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт. (2019 оны 11 14). [legalinfo.mn: https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141059137931&showType=1&utm_source=chatgpt.com](https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141059137931&showType=1&utm_source=chatgpt.com).-ээс Гаргасан

Монгол Улсын Үндэсний аудитын газар. (205 оны 7). *Уул уурхайн тусгай зөвшөөрөл олголт, хууль тогтоомжийн хэрэгжилт: нийцлийн аудитын тайлан*. https://audit.mn/uploads/6ab157a5ac172d041b4affd2a3653111.pdf?utm_source=chatgpt.com.-ээс Гаргасан

О.Үржин. (2016). Аюулгүй байдлын онол, арга зүйн асуудалд. «Аюулгүй байдлын онол практикийн тулгамдсан асуудал» эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. Улаанбаатар.

Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. (2021). Хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх зохицуулалтын хэрэгжилтэд хийсэн судалгаа. *Судалгааны тайлангийн эмхэтгэл Х боть*, (хуудсд. 15-21). Улаанбаатар. <https://sudalgaa.gov.mn/download/khuuliy>-ээс Гаргасан

(2015). *Эрүүгийн хууль*. Улаанбаатар: Төрийн мэдээлэл. [legalinfo.mn: https://legalinfo.mn/mn/detail/11634](https://legalinfo.mn/mn/detail/11634).-ээс Гаргасан

Legal Study of the Effects of Crimes Against the Environment on National Security

Mendbayar Bayan-Engel

Ph.D., candidate, bayanmendee1984@gmail.com
National Defense University, Mongolia

Erdenechimeg Boroo*

Doctor (Ph.D), Head of Center, borerdenechimeg@gmail.com
National Defense University, Mongolia

Abstract

The Constitution of Mongolia enshrines the principle that natural resources are subject to the sovereignty of the people and under state protection, and guarantees the right of citizens to live in a healthy and safe environment and to be protected against environmental pollution and ecological imbalance.

The National Security Concept addresses environmental conditions, ecosystem balance, water resources, land degradation, and the ecological consequences of mining activities within the

* Corresponding author

framework of national security policy. Therefore, efforts to combat environmental crimes must not be limited solely to the scope of criminal law; rather, they require a comprehensive approach that integrates national security policy, natural resource management, and the implementation of criminal policy.

Keywords: *The Constitution of Mongolia; the National Security Concept; “Vision-2050” Long-term Development Policy of Mongolia; the Law on Minerals; the Special Part of the Criminal Code*

Received: September 11, 2026 | Accepted: September 21, 2026 | Published online: September 30, 2026

© The Author(s) 2026

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.